

ADIYAMAN-GERGER AĞIZLARINDA 'KADIN' SÖYLEMİ ÜZERİNE BİR ANALİZ*

A DISCOURSE ANALYSIS OF WOMAN IN THE DIALECTS OF GERGER

Mehmet YEŞİLKAYA**

ÖZ: Toplumdan topluma değişen insan davranışları, kadına ve/veya erkeğe yönelik algıları, çeşitli konulardaki görüşleri, bakış açıları kültürü oluşturur. Bireysel küçük farklılıklar olmakla birlikte bir toplumun genelinin belirli koşullar altındaki tepkileri, söylemleri, eylemleri benzerlik gösterir. Bu benzerlik alanlarından biri de kadına yönelik algıdır. Kadına yönelik olumlu veya olumsuz algının öğrenilebileceği kaynaklardan biri halk ağızlarından derlemelerdir.

Bu çalışmada Adıyaman ili Gerger ilçesi ağızlarında masal, hikâye ve gerçek yaşamdan örneklerde kadına yönelik ifadeler incelenmiş; *kadın* söylemi üzerinden, kadına yönelik algı analiz edilmiştir. Kadın ile ilgili kullanılan *şiddet, çocuk doğurmak, yöneticilik, namus, başlık parası, çok eşlilik, iftira, zulüm, aile içi çekişmeler/kavgalar, öz/üvey annelik, kadın iradesi* gibi birçok konu masallarda ve hayat hikâyelerinde tespit edilmiştir. Bu çerçevede derlemeler incelenmiş, tespit edilen kavramların kadın söylemine dair etkileri açıklanmış, erkek ve kadın anlatıcıların kadın söylemi arasındaki farka dikkat çekilmiş, çeşitli ayrıntılar istatistiksel verilerle ortaya konmuştur.

Gerger yöresinde yapılan derlemelerde 39 anlatıcıdan 16 tanesinin hayat hikâyelerinde, masallarında kadına yönelik algının izleri tespit edilmiştir. Bu algılar arasında çok eşlilik, kadının sır saklayamaması, kadının meta olarak görülüp satın alınması, kadının yöneticilik yapamaması ilgi çekici başlıklar olarak ön plana çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, söylem, ağız bilimi, Adıyaman, Gerger.

ABSTRACT: *The cultures of societies are comprised of the human behaviors depending on the societies; of the perceptions of the people towards women and/or men; and, of the opinions and perspectives of the people living in them. Taking slight individual differences into consideration, a society's reactions, statements, and actions are usually similar under certain circumstances. One of the occasions where this similarity applies is the perceptions towards women. One of the efficient sources which can shed light onto whether the perceptions towards women are positive or negative is the compilations of the dialects of the people.*

In this study, the examples of the statements towards women from fairy tales, stories and real life in the dialects of the district of Gerger of the city of Adıyaman were studied and the perceptions towards women were analyzed using discourse analysis. Many concepts used when speaking of women such as violence, delivery, administrator, chastity, bride price, polygamy, slander, oppression, parental discord/domestic violence, birth/stepmother, women's will, etc. were identified in fairy tales and real-life stories. The compilations were studied over those concepts, the reflections of those concepts on women were explained, the difference between the

* Makalenin yazımı sürecindeki rehberliğinden ötürü İstanbul Medeniyet Üniversitesi Öğretim Üyesi Dr. Betül Özbay'a teşekkür edilir.

** İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Öğrencisi / İstanbul - mehmetyes34@gmail.com (ORCID ID: 0000-0002-8905-3306)

tone of the male and female narrators were emphasized and several other details were statistically analyzed.

As a result of the compilations put together in Gerger region, the traces of perceptions towards women were found in the fairy tales and real-life stories of 16 narrators out of 39. Among those perceptions are the qualities of polygamy, women not being able to keep secrets, women treated as goods and being bought, and not being able administer well stood out as significant.

Keywords: Woman, discourse analysis, dialectology, Adiyaman, Gerger.

Giriş

Bireyi, içinde yaşadığı toplumdan, ailede görüp yaşayarak öğrendiklerinden, toplumsal öğelerden, ayırmak mümkün değildir. Davranış biçimleri, inançlar, öğretiler (din, sanat, töre) bireyi sarıp sarmalayan bir kültür yumağıdır (Köksal, 1980: 50). Bu kültür yumağı içinde yetişen bireyin kadına yönelik algısının da belirli koşullar altında aynı olması kaçınılmazdır. Kadına yönelik ifadeler, kadının toplum içindeki yeri, kadına nasıl davranılacağına geleneklerle gösterimi, zaman zaman kadına yönelik sözlü ve fiilî şiddet, derleme metinlerinde sıklıkla karşılaşılan öğelerdendir. Erkeğin hep egemen olduğu, kadının görevinin erkeğe hizmet etmek olduğu, kadının bir meta gibi satın alındığı, zaman zaman kadına şiddetin uygulanabildiği, kadının iradesinin hiçe sayıldığı gibi söylemler metinlerdeki masal, hikâye ve diğer anlatı türlerinde sıklıkla görülen unsurlardandır.

Bu çalışmada *Gerger Merkez ve Köyleri Ağızları* (Yeşilkaya, 2007) isimli yüksek lisans tezinde bulunan ve 39 kişiden derlenen hayat hikâyeleri, masallar, anılar, menkıbeler, çeşitli hikâyeler incelenmiştir. Bu derlemelerde 11'i erkek 5'i kadın 16 anlatıcıdan derlenen metinlerde kadına yönelik çeşitli ifadeler tespit edilmiştir. Kadına yönelik çeşitli olumlu/olumsuz algının olduğu 49 ifade tespit edilmiştir. Bu ifadelerin %68'i masallarda, %28'i hayat hikâyelerinde %4'ü ise menkıbelerde geçmektedir. Bunların %23'ü kadın anlatıcılar tarafından, %77'si erkek anlatıcılar tarafından dile getirilmiştir. Kadın anlatıcıların dile getirdiği kadına yönelik ifadelerin bulunduğu metin türlerinin %20'si masal, %80'i hayat hikâyelerinden oluşmaktadır. Erkek anlatıcılarda bu ifadelerin %78'i masallarda, %17'si hayat hikâyelerinde, %5'i menkıbelerde geçmektedir.

Çalışmada kullanılan/incelenen masallar, hayat hikâyeleri, menkıbeler yazılı kaynaklar ve ses kayıtlarından tarama yöntemi ile elde edilmiştir. Toplanan veriler sınıflanabilen ve sıralanabilen nitel verilerdir. Elde edilen bulgular yaş, cinsiyet gibi roller göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Metin türlerinin sayısı, hangi metin türünde kadına yönelik ifadelerin ne şekilde kaç kez geçtiği, anlatıcıların yaş ve cinsiyet durumları da istatistiksel olarak tespit edilmiştir.

Söylem kavramının TDK Sözlükte üç karşılığı bulunmaktadır: 1- *Söyleyiş, söyleniş, sesletim, telaffuz.* 2- *Kalıplaşmış, klişeleşmiş, söz.* 3- *Bir veya*

birçok cümleden oluşan bildiri, tez (2020). İlk başta bir dilbilim terimi olarak karşımıza çıkan söylem sözcüğü, zamanla anlatım biçimi, söz, cümle, dil gibi birçok anlamda kullanılır olmuştur (Günay, 2018, s. 22). Söylem analizi kısaca kimin neyi nasıl ifade ettiğini, sözün söyleyiş sırasını ve bağlamını incelemektir. Bu çalışmada incelenen metinlerin biçim ve dil yönüne değinilmemiş, sadece anlam analizi yapılmıştır. Diğer bir deyişle semantik yönü dikkate alınmıştır.

1. Erkek Anlatıcıların 'Kadın' Söylemi

1.1. Masallarda Kadın

Birinci masalın özeti:

Neçar adlı öz annesi vefat etmiş bir çocuk, üvey annesinin kendisine zulmetmesi üzerine evi terk eder. Başına türlü musibetler gelir, devlerle karşılaşır, kahramanlıklar sergiler, devleri öldürür. Başka bir dev grubu ile karşılaşır. Devlerin ellerindeki kızı kurtarır, devleri öldürür. Kurtardığı kızla evlenir.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- Üvey karısı (üvey anne) çocuğu kovar, zulmeder, döver.
- Ali'ye der ki "Senin annen var, benim yok, ben gidiyorum".
- Dev kadını alıp götürmüş. Ali'ye der ki "Bu namustur."
- İki kişi kızı devin elinden kurtarır. Ardından aralarında anlaşmazlık çıkar. "Kız benimdir." kavgasına girişirler.
- Padişah der ki: Tüm erkekler sarayın önüne gelsin, kızım hangisini isterse onunla evlendireceğim.
- Padişah beğendiği gence kızını vermeyi teklif eder.

İkinci masalın özeti:

Bir kadın ve iki çocuğu varmış. Kadın kuşyumurtası satarak çocuklarına bakarmış. Bir gün kadın bir sebeple çocuklarını evden kovmuş. Çocuklar evden ayrılıp ve bir daha dönmemişler. Çocuklardan biri bir ülkenin padişahı olmuş, diğeri de işçi olarak çalışmış, bir suç işlemiş. Bunu padişaha yargılanması için götürmüşler. Padişah kardeşini tanımış, birlikte annelerini de arayıp bulmuşlar. Annelerinin bunları evden kovmasına sebep olan şahsı öldürmüşler, muradına ermişler.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- Yeni padişah, eski padişahın karısını da alır.
- Yahudi'yi öldürüp karısını da başkasıyla evlendirirler.
- Adamın sırrını öğrenmek için kızını onunla evlendirir.

Üçüncü masalın özeti:

Padişahın oğlu ile evlenen genç kız, kocasının kız kardeşi tarafından türlü hilelerle evden kovdurulur, iftira atılır. Genç kız, yeni doğan bebeği ile

uzaklara gider, çocuk büyür, bir gün avda babası ile karşılaşır, babasını evine davet eder. Çocuğun annesi olan biteni anlatır, gerçekler öğrenilir.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- İyi yemek yapmak, çocuk doğurmak kadına değer katar.
- Suçlu kadın toprağa gömülür, gelen geçen yüzüne tükürür.

Dördüncü masalın özeti:

Zamanın birinde iki kardeş var. Bunlardan evli olan askere gider. Bekâr olan, yengesine göz diker. Kadın direnince onu bir çukura atar. Kadın çukurdan çıkar, uzaklara gider. Karşısına çıkan, ona yardımcı olan diğer erkekler de onunla evlenmek isterler. Kadın bir şekilde onlardan kurtulur. Erkek tacizinden kurtulmak için erkek kılığına girer. Şans eseri padişah olur. Kocasını askerden dönünce onu yanına alıp padişah yapar.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- Yalnız kadın sürekli taciz edilir, evli olması durumu değiştirmez.
- Padişah hep erkektir.
- Padişah, eski padişahın karısını da alır, onunla evlenir.
- Erkek kadının sahibidir.

Beşinci masalın özeti:

Adıyaman'ın Hristiyanların elinden alınması, Müslümanlar tarafından kalenin fethedilmesi anlatılmaktadır. Masalda babasının sırlarını sevdiği adama söyleyen kadından bahsedilmektedir. Babasının sırlarını açığa vuran kadına kocasının da güvenmediği vurgulanmıştır.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- Kralın kızı bir askere âşık olmuş, babasının sırlarını söylemiş.
- Kadın babasının da kocasının da sırlarını saklayamamış.

Altıncı masalın özeti:

Bir genç rüya görür, babasına anlatmaz, annesine anlatmaz, evden kovulur. Ardından bir sebeple padişah onu zindana atar. Başka bir sebeple zindandan çıkar, padişahın yerine düşmanla savaşmaya gider. Sonra padişahın kızı ile evlenir. Rüyada gördüm ki güneş sağımda ay solumda. İşte bu iki kızdır diyerek iki karısını işaret eder.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

- Sağımdaki güneş ve solumdaki ay işte bu iki kızdır.

Yedinci masalın özeti:

İki kardeş çocuklarını beşik kertme yaparlar. Bunlar öldükten sonra kuzenlerden erkek olanı kızı beğenmez. Anneleri onları zorla evlendirir. Erkek kadına dayak atar. Başka bir kızla evleneceğini söyler. Kızla evlenmek için çeşitli maceralar yaşar. Sonunda istediğini yapar, diğer kızla da evlenir.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

• Üç gün oldu kız konuşmadı, kafasını kesin dedi. Üç gün kız konuşmasa kafasını keserler.

• *Kız ana dedi, bir haftadır dayak yiyorum.*

• *İlk karısı yeni geline Hasan hem senindir hem benimdir dedi.*

Sekizinci masalın özeti:

Genç bir kızın ebeveynleri hacca giderler. Giderken de kızına göz kulak olması için kızı müftüye emanet ederler. Kızı bir hücreye kapatıp kapıdaki delikten önüne yemek bırakırlar ve kimsenin gelip gitmesine izin verilmez. Aile hacca gittikten sonra müftü kızı göz diker. Kız birlikte olmayı kabul etmediği için müftü kızı iftira atar. Anne baba gelince oğluna, kızı öldürmesini söylerler. Erkek kardeş, kız kardeşini alıp dağa götürür, öldürmeye kıyamaz ve bırakır. Kızı gören bir asker kızı alıp evlenir. İki çocuğu olur. Bir zaman sonra kız anne babasını görmek ister. Asker de emrindeki iki askere kızı ailesine götürmelerini emreder. Yolda askerlerden biri kadına göz diker. Kadın direnince çocuklardan birini kesip öldürür. Kadın kaçıp gider, erkek kılığına girer. Daha sonra anne babasının yanına gelir, kocasını da çağırır. Olan biteni anlatır, müftüyü ve askeri cezalandırırlar.

Masalda 'kadın' üzerine kullanılan ifadeler:

• *Bizim kızımız var, tek başına kalırsa kötü yola düşer, kime teslim edelim! Müftüye teslim edelim. Kıza bir hücre ayırdılar, kapıya kimse gelmesin, yemeği de pencereden versin.*

• *Siz bu pis kızı bana teslim ettiniz dedi müftü.*

• *Oğluna dedi git bunu yabanda öldür.*

1.2. Hayat Hikâyelerinde Kadın

Gerger Ağızları derlemelerindeki erkek anlatıcıların anlattığı hayat hikâyelerinin satır aralarında kadına yönelik çeşitli ifadeler tespit edilmiştir. Anlatıcıların hayat hikâyelerini anlatırken tespit edilen ifadeler anlaşılabilir bir şekilde düzeltilerek aşağıda verilmiştir.

• Kimse ayakkabı bulamazdı, kadınlar hele hiç bulamazdı. Kadınlar ekin biçmeye ayakkabısız geliyordu.

• Bir adamın eşeği ölse yeni eşek alamazdı, avradı ölse yeni avrat alamazdı.

• O zaman katırı sattık, avradı aldık.

• Ablam gelin oldu, babam iki milyon başlık parası aldı.

• Hacı gidip baksın kıza, beğenirse evlendirelim.

• Ölmeden önce oğluna vasiyet etti: Kimseden borç para alma, karına sırrını söyleme.

1.3. Erkek Anlatıcıların Kadın Söylemi Analizleri

Erkek anlatıcıların hayat hikâyelerinde değindiği kadın konuları genellikle evlenmek üzerinedir. Kadınların başlık parası verilerek satın

alınması, başlık parasına zam yapılması, mal veya hayvan karşılığında kadının takas edilmesi öne çıkan konulardandır. Yoksulluğun daha anlaşılır bir şekilde izah edilmesi amacıyla verilen “*Bir adamın eşeği ölse yeni eşek alamazdı, avradı ölse yeni avrat alamazdı.*” cümlesi ile kadının ve eşeğin ölümü eşit derece önemli kılınmakta, ikisine duyulan üzüntünün de maddi boyutu vurgulanmaktadır. Birinin ölümü hâlinde yenisine duyulan ihtiyacın maddi bir yük getirdiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla ölen kadının maddi bir kayıp olarak görüldüğünü söylemek mümkündür. Kadına biçilen değer çeşitli nesnelere ile kıyaslanmış, kadınla duygusal anlamda bir bağın olduğuna yönelik bir ifadeye rastlanmamıştır. Erkek anlatıcıların ifadelerinde öne çıkan bir diğer söylem erkeğin daha öncelikli olduğudur. Yine yoksulluk/kıtlık yıllarında herkesin ayakkabı bulamadığı dönemlerde erkeklerden bazıları ayakkabı giyerken kadınların hiç giyemediği ifade edilmiştir. Hem erkek hem kadının ayakkabıya ihtiyaç duyduğu zamanda sadece bir çift ayakkabı satın alabilecek maddi imkân mevcutsa, o imkânı kullanmak erkeğin hakkı olarak görülmüştür. “*Kimse ayakkabı bulamazdı, hele kadınlar hiç bulamazdı.*” ifadesi bunu göstermektedir. Erkeklere öncelik verilmesinin nedeni de kadınlar evde otururken erkeklerin dışarıda çalışması ve bu sebeple ayakkabıya ihtiyaç duymaları değildir. “*Kadınlar ekin biçmeye ayakkabısız geliyordu.*” cümlesi de bu tezi doğrulamaktadır.

Kadına sır söylenmemesi gerektiği, kadının iradesinin zayıf olduğu, sırları başkaları ile paylaşabileceği ihtimali erkek anlatıcının aile büyüklerinden aldığı bir nasihattir. Bir diğer söylem, kadın evlendirilirken ona fikrinin sorulmasına ihtiyaç duyulmamasıdır. Kadının iradesine önem verilmemiş, erkeğin kadını istemesi, beğenmesi yeterli sayılmıştır.

Masalarda ise kadına olan bakış daha abartılıdır. Kadına şiddetin uygulanabildiği, kadının toprağa gömüldüğü, toplumca ayıplanabildiği, kadının güvenilmez olduğu çeşitli örneklerle anlatılmıştır. Kadına şiddet masalarda çeşitli şekillerde görülmektedir. Üçüncü masalda suçlu kadının toprağa gömülmesi ve gelen geçen tarafından yüzüne tükürülmesi kadına şiddetin ilginç örneklerinden birini oluşturmaktadır. Yedinci masalda kadının üç gün konuşmaması, küs kalması sebebiyle kafasının kesilmesi, yine aynı masalda kadının kocasından dayak yemesi, sekizinci masalda kadına iftira atıldığı hâlde din adamına inanılması ve suçlu olduğuna inanılan kadın için ölüm emri verilmesi, emrin infazı için erkek kardeşin, baba tarafından görevlendirilmesi de şiddet örnekleri olarak gösterilebilir.

Kadının sır saklayamaması iki masalda kullanılan öğelerden biridir. Bir kadından sırları öğrenmesinin beklenmesi ikinci masalda anlatılmaktadır. Beşinci masalda da benzer şekilde padişahın kızının âşık olduğu askere babasının sırlarını söylediği anlatılır. Kadının sır saklayamadığı, iradesinin zayıflığı veya duygularıyla hareket ederek sırları söylemesi, casus olarak kullanılarak başkasının sırlarının öğrenilmesine aracı olması iki masala konu olmuştur. Bu konu aynı zamanda hayat hikâyesinde de geçen bir unsurdur.

Kadının evlendirilirken iradesinin sorulmaması üç masalda geçmektedir. İki kişinin aynı kız için kavga etmesi ve güçlü olanın kızı alması, yeni padişahın eski padişaha ait her şeye (karısı dâhil) sahip olması, Yahudi'yi öldürüp karısını da almak (onunla evlenmek) örnekleri kadına iradesinin sorulmadığını göstermektedir. Ancak padişahın kızının istediği kişi ile evlenmesi, padişahın kızını istediği kişi ile evlendirmesi farklı örneklerdir. Bu örneklerde prestijli olan kadının iradesinin önem taşıdığı söylenebilir. Ancak prestijli konumdaki kadının iradesi de aynı konumda bulunan aile büyükleri karşısında hiçe sayılmaktadır.

Üvey anne, görünce çekişmeleri de masalarda tespit edilen motiflerdendir. Birinci masalda üvey anne çocuğu döver, ona zulmeder, onu evden kovar. Çocuk da üvey annenin varlığını kabul etmeyerek "*Annem yok.*" der. Üçüncü masalda görünce, kadının kocasından ayrılmasına sebep olmaktadır.

Kadının değerinin artması üçüncü masala göre iyi yemek yapmak ve çocuk doğurmak olarak gösterilmiştir.

Sadece erkeklerin yönetici olabildiği de masalarda geçmektedir. Dördüncü masalda kadın, yönetici (padişah) olabilmek için erkek kılığına girer.

Erkeklerin birden fazla kadınla evlenmesi (polijini) altıncı ve yedinci masalda geçmektedir. Altıncı masalda adamın iki karısı vardır. Yedinci masalda ise Hasan eve yeni bir kadın daha getirir. Eski karısı yeni geline "*Hasan hem senindir hem benimdir.*" der.

Erkek anlatıcıların gerek masalarda gerekse hayat hikâyelerinde kadına yönelik kullandığı ifadeler tablo hâlinde aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Tablo 1. Erkek Anlatıcılarda Kadın

Masalarda	Hayat Hikâyelerinde	
X	X	Kadının İradesinin Önemsizliği
X	X	Kadının Sır Saklayamaması
X		Kadına Şiddet (Dayak, öldürmek vs.)
X	X	Kadının satın alınması/sahiplenilmesi/ödül olarak kazanılması
X	X	Erkeklerin Daha Önemli Olduğu
X		Kaynana/Üvey Anne/Görümce Zulmü
X		Kadın Yönetici Olamaz Düşüncesi
X		Polijini (Birden Fazla Kadınla Evlilik)
X		Kadına Değer Katan Şeyler (Yemek yapmak, çocuk doğurmak vs.)

2. Kadın Anlatıcıların 'Kadın' Söylemi

2.1. Masallarda Kadın

Kadın anlatıcılardan derlemelerde masal anlatımı yok denecek kadar azdır. Anlatılan masallar incelendiğinde kadına yönelik söylemlerin bulunduğu ifadeler rastlanmamıştır. Yalnız bir hikâyede kaynananın geline zulmettiğine, iftira attığına, boşanmasına çalıştığına yönelik ifadeler bulunmaktadır. Hikâyede geçen ifadeler şu şekildedir:

Bir ihtiyar var, geline zulmetmiş... Gelin hiç yemiyor, içmiyor, gülmüyor, kocası bilmiyor ki gelin açtır, aç bırakılmış.

2.2. Hayat Hikâyelerinde Kadın

Kadın anlatıcıların büyük çoğunluğu masal anlatmak yerine hayat hikâyelerini anlatmayı tercih etmiştir. Hayat hikâyelerinde dikkat çeken ayrıntılar kadınların yaşadığı maddi sıkıntılar, kaynana ile yaşanan sorunlar, küçük yaşta evlilik, iradesinin hiçe sayılması gibi konulardır. Metin içinde kadın anlatıcıların anlattıklarından aktarılan ifadelerden bir kısmı şöyle:

Birinci anlatıcı:

• Ben evlenmek istemiyorum, siz ne yapıyorsunuz! Valla ister evlen ister evlenme, biz seni vermişiz.

• Evlendim, 17 gün sonra kocam askere gitti. Babası gil, annesi gil hep çile çektirdiler.

İkinci Anlatıcı:

• Kaynanayla birlikte çok kaldık. Kaynanayla kavga yapıyorduk.

Üçüncü Anlatıcı:

• Benim bir kaynanam vardı, ekmeği sandığa koyardı, bırakmazdı yiyelim. Allah kimsenin başına getirmeye. Kaynananın acısını benden daha fazla kimse görmemiştir, yaşamamıştır.

• Bir evde bizim gibi gelin kaynana var. Kaynana ölünce gelin diyor ki onun mezarını derin eşin, yoksa o yine gelir. Onun gibi kötü yoktur.

• Harman zamanı susuz kalırdık. Gelin korkusundan susadım diyemez. Gelin korkusundan gidip su içemez. Kaynananın derdi çekilmez.

Dördüncü Anlatıcı:

• Bir oğlan geldi bize, annem diyor kızım senin haberin yok biz seni verdik. Ben henüz çok küçüktüm, 12 yaşındaydım, evlendim. Davarı çoktu, hizmet ederdim.

Beşinci Anlatıcı:

• Babam dedi 6.500.000 liran yoksa kızımı vermem. Başka yerin kızını iste.

• Kocam eniştemize ben ayrı ev tutacağım dedi. Henüz kaynanamın haberi yoktu. Sonra dediler nasıl öyle olur! Olmazsa boşatın. Kayınbabam

(oğluna) “Seninki olmuyor, boşa.” dedi. Dört sene onlarla birlikte kaldık. Dedim ki ‘Ya beni boşa ya da evi ayıralım.’”

2.3. Kadın Anlatıcıların Kadın Söylemi Analizleri

Kadın anlatıcılar genellikle hayat hikâyelerini anlatmışlardır. Yalnızca bir kadın anlatıcı masal anlatmış, masalda da kadının aç bırakıldığı, yemediği, içmediği ve kocasının bundan haberinin olmadığı anlatılmıştır. Bu da aslında bir masal olmaktan ziyade kadın anlatıcının ya kendi hayatından ya da gördüğü/duyduğu bir örnek üzerinden yola çıkarak olayı masal tarzında anlattığı yönünde güçlü bir izlenim ortaya koymaktadır. Çünkü hem anlatılan olay masal kurgusuna ve özelliklerine uymamakta, hem de diğer kadın anlatıcıların hayat hikâyeleri ile büyük oranda benzerlik sağlamaktadır. Masalda geçen “*geline zulmeden bir ihtiyar*” gelinin ya kaynanası ya da kayınbabasıdır. Geline yaptığı zulüm ise yemesine içmesine izin vermemesidir. Kocanın bu durumdan haberi yoktur, gelinin kendi rızası ile yemeyip içmeyip zayıf düştüğünü zannetmektedir. Masalın gelişme ve sonuç bölümleri bulunmamaktadır. Masal olarak anlatılan şey diğer anlatıcıların hayat hikâyeleri dikkate alındığında sosyal bir gerçek olarak kabul edilebilir.

Birinci anlatıcı evlenmek istemediği hâlde ailesinin baskısıyla evlendirildiğini, evlendikten 17 gün sonra kocasının askere gittiğini anlatmaktadır. Kocası askerde iken kayınbabası ve kaynanası tarafından kendisine iyi davranılmadığını, hep çile çektiğini anlatır, ayrıntılara girmez. Kadının anne ve babası tarafından iradesinin önemsenmemesi, hatta fikri sorulmadan haber bile verilmeden evliliğine karar verilmesi, kadının iradesine, sosyal konumuna yönelik tavrı ve algıyı ortaya koymaktadır. Anlatıcının ailesinin kullandığı “*İster evlen ister evlenme, biz seni vermişiz.*” ifadesi kadına bir seçenek sunmaktan öte “*İstesene de istemesene de evlenmek zorundasın, seni gelin olarak verdik, senin iraden önemsizdir.*” mesajı taşımaktadır.

İkinci anlatıcı fazlaca detaya girmeden kaynana ile birlikte aynı evde yaşadığını kavga ettiğini ifade etmiştir. Burada gelin, kaynana karşısında birinci anlatıcıdaki gibi suskun vaziyette söylenenleri içine atıp susmamış, çile çekmek yerine kaynanaya karşılık vererek kavga etmeyi tercih etmiştir.

Üçüncü anlatıcı kaynanasından dolayı yaşadığı sıkıntıları dile getirmektedir. Yiyecek ekmeği bile sandığa koyup sakladığını, kendisini aç bıraktığını anlatmaktadır. Kaynanasının kendisine büyük acılar yaşattığını, kaynana zulmünün büyüklüğünü “*Allah kimsenin başına getirmesin.*” diye ifade etmektedir. Yaşadığı sıkıntıları örneklerle açıklayan anlatıcı *harman zamanı susuz kaldığını, korkudan “susadım” bile diyemediğini, su içmekten çekindiğini* söylemektedir. Benzer şekilde kaynanadan dolayı sıkıntı çekenin sadece kendisi olmadığını, başka gelinlerin de kaynanasından zulüm gördüğünü, o gelinin de en kötü insanın kendi kaynanası olduğunu ifade ederek “*Onun mezarını derin eşin, aksi hâlde mezardan çıkıp gelebilir.*”

dediğini vurgulamaktadır. Kaynanası hakkında benzer duygular yaşayan başka örnekler göstererek yaşadığı durumu pekiştirmektedir.

İlk üç kadın anlatıcı da yine başka bir kadın olan kaynanayı şikâyet etmekte, kaynana zulmü yaşadığını çeşitli ifadelerle anlatmaktadır. Üçü de kaynananın kendisine iyi davranmadığını, onun yüzünden çile çektiğini belirtmektedir. İkinci anlatıcı hariç diğer ikisi bu zulme sessiz kalıp kaderine razı olurken, ikinci anlatıcı zulme sessiz kalmayıp kavga etme cesareti göstermiştir. Ama çile çekmekten kurtulamamıştır. Çektiği sıkıntıları en detaylı anlatabilen tek örnek üçüncü anlatıcıdır. Üçüncü anlatıcı ayrıca kaynanasından dolayı yaşadığı sıkıntıların benzerini yaşayan başka bir kadınla dertleşmiş, onun da kaynanası hakkındaki düşüncelerini öğrenme ve başkalarına aktarma şansı bulmuştur.

Dördüncü anlatıcı kendi haberi ve izni olmadan kız istemeye gelen damat adayına ailesinin onu verdiğini, henüz 12 yaşında küçük bir çocukken evlendiğini anlatmaktadır. Evlendiğinden beri de gelin gittiği aileye hizmet ettiğini, hayvanlarına baktığını ifade etmektedir. Bu anlatıcının kaynanası ile özel olarak sıkıntı yaşadığına yönelik herhangi bir ifade bulunmasa da çok çalıştığı, çok hizmet ettiği, 12 yaşından beri aileye ve hayvanlarına bakımını üstlendiği sorumluluk dikkate alındığında rahat bir hayat yaşamadığı anlaşılacaktır.

Beşinci anlatıcı da hayat hikâyesini anlatmaya kız isteme olayı ile başlamıştır. Başlık parası olarak yaşadığı yer ve zaman içinde yüksek bir meblağ sayılan 6.500.000 liranın babası tarafından damat adayından istendiğini söyler. Alternatif olarak daha ucuz fiyata daha ucuz kızların istenebileceği de baba tarafından damat adayına söylenir. Durum bu şekilde anlatıcı tarafından da kabul görmüştür. Anlatıcı ile kocası evlendikten sonra ayrı eve çıkmak ister. Ancak kaynana ve kayınpeder sorun çıkartır. Oğlunun ayrı eve çıkması erkeğin ebeveynleri tarafından kabul edilemez bir sorun olarak görülür. Sorunun kaynağının gelin olduğu düşünülür. Kayınpeder bu durum karşısında oğluna karısını boşamasını söyler. Yuvanın dağılmaması için kadın geri adım atar, aynı evde birlikte dört yıl daha yaşarlar. Ancak gelin artık dayanamaz, kaynana ve kayınpeder ile aynı evde kalmaktansa boşanmayı göze alır. Kocasına *“Ya beni boş, ya da evi ayıralım.”* der. Sonunda kayınpeder ve kaynanadan ayrı bir evde yaşam devam eder.

Beş kadın anlatıcının dördü kaynana ve/veya kayınpeder ile sorun yaşamıştır. Dördünde de anlatıcı çile çekmiştir. Yalnız bir anlatıcı çile çektiğini söylemiş ama kaynana ve kayınpeder ile sorun yaşadığını ifade etmemiştir. Ancak 12 yaşından beri onlara hizmet ettiğini söylemesi de yaşadığı durumu anlatmaya yeterlidir. Tüm kadın anlatıcıların ifadeleri birlikte değerlendirildiğinde kadın söylemlerinin tamamında erkeğin ailesine hizmet edildiği, onlardan ayrı bir hayatın düşünülmediği, iradesi ve isteği dışında evliliğin gerçekleştiği söylenebilir. Kadına zulüm edildiği ve örneklerin verilmediği masal ve hikâyelerde ne tür bir zulmün yapıldığı belirlenememiştir. Bu durum açıkça belirtilmediği için aşağıdaki tabloda

kadına şiddet alanı boş bırakılmıştır. Kadın anlatıcıların kadına yönelik vurguladığı ifadeler tablo hâlinde aşağıdaki gibi gösterilebilir.

Tablo 2. Kadın Anlatıcılarda Kadın

Masallarda	Hayat Hikâyelerinde	
	X	Kadının İradesinin Önemsizliği
		Kadının Sır Saklayamaması
		Kadına Şiddet (Dayak, öldürmek vs.)
	X	Kadının satın alınması/sahiplenilmesi/ödül olarak kazanılması
		Erkeklerin Daha Önemli Olduğu
	X	Kaynana/Üvey Anne/Görümce Zulmü
		Kadın Yönetici Olamaz Düşüncesi
		Polijini (Birden Fazla Kadınla Evlilik)
		Kadına Değer Katan Şeyler (Yemek yapmak, çocuk doğurmak vs.)

2.4. Genel Olarak Kadın Söylemi

Kadın ve erkek anlatıcıların söylemleri birlikte değerlendirildiğinde kadının iradesinin sorulmaması, kadının satın alınarak sahiplenilmesi hem kadın hem erkek anlatıcıların masal ve hayat hikâyelerinde geçtiği söylenebilir. Kaynana, üvey anne, görümce zulmü kadın anlatıcıların hayat hikâyelerinde, erkek anlatıcıların ise anlattığı masalarda geçmektedir. Kadın anlatıcıların değindiği konu sayısı erkek anlatıcılara göre daha azdır. Erkek anlatıcılar sır saklama konusunda kadına güven olmayacağını ve erkeklerin kadınlardan daha önemli/öncelikli olduğunu hem masalarda hem hayat hikâyelerinde anlatmışlardır. Ayrıca kusuru görülen kadının dövülmesi veya öldürülmesi, kadının yönetici olamayacağı düşüncesi, birden fazla kadınla evlilik sadece erkek anlatıcıların anlattıklarında bulunmaktadır. Kadına değer katan meziyetler arasında sayılan çocuk doğurmak, yemek yapmak da sadece erkek anlatıcılar tarafından ifade edilmiştir. Bir Altay mitinde özetle, insanların evlilik kanunlarını bilmeden yaşaması, hayvan gibi çiftleşerek çoğalması, bunun sebebi olarak kadının görülmesi, bu yüzden evliliğin kadına verilen bir ceza gibi gösterilmesi ve kadının güvenilmez olduğu gibi olumsuz söylemler bulunmaktadır (Aça, 2018, s. 12). Bu Altay miti, derlenen masallardan birinde kocası bir sebeple uzaklara giden kadının yanlış yola sapabileceği, bu yüzden onu evde bağlayıp din adamına emanet etmeyi gerekli gören anlayış ile benzerlik göstermektedir.

2.4.1. Kadına Şiddet

Türk masallarında, ağız çalışması derlemelerinde ve diğer anlatı türlerinde rastlanabilen kadına şiddet söyleminin çeşitli dönemlerde birçok ülkede toplumsal bir olgu olarak kabul edildiği söylenebilir. Roma

hukukunda evin reisi olan babanın karısını istediği zaman boşayabilmesi, satabilmesi öldürebilmesi; Hintlilerde kocası ölen kadının vesayetinin çocukları tarafından üstlenilmemesi durumunda öldürülüp kocasının yanına gömülmesi; Çin'de de benzer şekilde Hintlilerdeki geleneğin görülmesi (Tellioglu, 2016: 216); Ortaçağ Avrupa'sının birçok ülkesinde benzer geleneklerin devam ettirilmesi kadına yönelik şiddetin sadece masallarda olmadığını göstermektedir. Gerçek hayatta dünyanın birçok yerinde bu durum görülmüştür. Kadının bir suç işlediğinde veya günaha girdiği düşünüldüğünde terk edilmesi, öldürülmesi, toplumdaki uzaklaştırılması veya topluma teşhir edilerek cezasının toplum tarafından verilmesi gibi yöntemlere başvurulur. Benzer bir duruma Kırgız efsanesinde rastlanır. Kırgız efsanesine göre kırk kız hamile kaldığı için yöneticiler tarafından toplumdaki uzaklaştırılır, bunların çocukları olur ve Kırgız halkı bu şekilde meydana gelir (Demiryürek, 2017: 47-50). Örneklerde görüldüğü gibi kusur ve günah işleyen varlık hep kadın, onu cezalandıran da erkektir.

Kadına şiddet olgusu sadece erkeklerin kadına yönelik şiddeti olarak değil, kadının kadına şiddeti şeklinde de görülmektedir. Özellikle kadın anlatıcıların hayat hikâyelerinde belirttiği gibi kaynana-gelin, görünce-gelin çekişmesi, kavgaları ve şiddeti önemli bir yer teşkil etmektedir. Erkeğin kadına şiddet uygulaması ilkel toplumlarda, toplumun erkeğe bahsettiği bir hak olarak görüldüğü gibi, kadın-kadın çekişmelerinde de kaynananın geline zulmetmesi de benzer bir hak olarak değerlendirilmektedir. Şiddetin sebeplerine yönelik yapılan bir çalışmada bu durumun aile büyüklerinden görüldüğü ve aynı şeyin kendi kızının başına gelmesi durumunda ise "o da sabretmeli" diyenlerin oranının oldukça fazla olduğu ifade edilmiştir (Güdekli, 2014: 79). Aile içinde kız ve erkek çocuğa yönelik farklı tutumların gelişmesinde, cinsiyetçi yaklaşımların artmasında yazılı/sözlü anlatıların önemli bir yeri vardır. Geleneklerin taşıyıcısı durumundaki yazılı/sözlü anlatılarda kadına yönelik olumsuz ifade biçimleri, şiddet eylemlerinin geleneksel biçimde devam etmesine sebep olmaktadır (Can, 2014: 17).

2.4.2. Kadının Mal Olarak Görülmesi

Anlatılarda kadının satın alınması, savaşta ve kişisel kavgalarda kazanan için ödül olarak sunulması, ölen veya öldürülen birinin malı ile birlikte karısına da sahip olunması sıkça görülen bir ögedir. Nitekim Hun İmparatoru Mete Han'ın Tunguzlarla savaşmamak için karısını göndermesi ve bunu soranlara da "O benim malımdı." demesi (Tellioglu, 2016: 215) kadına yönelik bu bakış açısının oldukça eski bir gelenekten kaynaklandığını söylemeyi mümkün kılar.

Eski Yunan kültüründe de kadını kocası isterse sağlığında isterse ölümüne bağlı olarak birine devredebilirdi (Özdener, 1988: 227). Bu şekilde sahiplenilmesi dışında normal evliliklerde de kadının fikrinin sorulmaması, rızasının alınmaması, aile büyüklerinin isteği ile evlendirilmesi de masallarda ve hayat hikâyelerinde görülmektedir. Bu duruma tarihte de rastlanmaktadır. Eskiden beri süregelen geleneklerde evliliklerde kızın

fikrinin sorulmasına ihtiyaç duyulmadığı bilinen bir gerçektir. Moğollarda da anlatılardakine benzer şekilde evlilikte kıza fikri sorulmaz, rızasına ihtiyaç duyulmazdı (Tellioglu, 2016: 216). Eski Arap kültüründe ise kadının değersizliğinden dolayı, kadın öldükten sonra kocasına taziye ziyaretinde bulunulmazdı (Özdener, 1988: 228). Kadının duygu ve düşüncelerine değer verilmemesi, onların bir mal veya hayvan gibi maddi değer olarak görülmesi romanlara da konu olmuştur. Taaşuk-ı Talat ve Fitnat'ta bir kadın kahramanın ağzından kadınlara yönelik tutum şöyle ifade edilmiştir (Sami, 2016: 20-86). *"...Biz evlendiğimiz zaman zannederiz ki bir koca, bir arkadaş alıyoruz. Hâlbuki erkekler bize o nazarla bakmıyorlar. Onlar evlendikleri vakit, kadınlarına verdikleri ehemmiyet, satın aldıkları bir beygir veya bir arabaya verdikleri ehemmiyetten azdır. Çünkü bir beygir aldıklarında eğer iyi çıkmazsa yine satmaya mecbur olurlar; lakin aldıkları fiyata belki satamazlar, bu işte bir zarar korkusu var; fakat aldıkları kadınlar iyi çıkmazsa (!) hiçbir zarar etmeksizin onları bırakırlar; başkalarını, daha iyilerini (!) alırlar. Bizi hayvan yerine bile koymazlar..."* Derlenen anlatılardan birinde at karşılığında gelin alınması, gelinin kötü çıkması sonucunda zarar edebileceği endişesi taşınması, benzer düşüncelerin süregeldiğini göstermektedir.

2.4.3. Çok Eşlilik

Polijini (birden fazla kadınla evlilik) ve poligami durumu incelenen anlatılarda görülmekte, çok erkekle evlilik (poliandri) ise görülmemektedir. Eski Türklerde ve Osmanlılarda cariyeye, kuma gibi isimler altında çok eşlilik görülmektedir (Türkan, 2015: 44). Ancak Özdener, Türk destanlarında birden fazla evliliğin olmadığını, her kahramanın tek eşinin olduğunu söylemektedir (1988: 225). Masallara yansıyan çok kadınla evliliğin sebepleri arasında ilk eşten kaynaklanan çeşitli kusurlar (çocuğun olmaması gibi), aşk, olağanüstü vaatler sıralanmıştır (Türkan, 2015: 45). İncelenen masallardan birinde kahraman kurtardığı kızı eve eşi olarak getirmekte ve bu durumu evdeki eşine anlatmaktadır. Sonradan alınan eş kahramanın kendine verdiği bir ödül olarak görülmektedir. Kadının bu durumu kabul etmesi de kurtarıcıya beslediği minnet duygusu olarak değerlendirilebilir.

2.4.4. Kadınların Yöneticiliği

Kadının yönetici olamayacağı, yönetici olabilmek için erkek kılığına girdiği iki masalda geçmiştir. Eski Türk geleneklerinde de kadın yönetici olamamakta, yönetici olan eşine çeşitli konularda fikir verip yardımcı olduğu bilinmektedir. İlk Türk metinlerinden olan Köl Tigin yazıtında *Umay teg ögüm katun kutıña* 'Umay gibi annem hatunun devleti sayesinde' ifadesine dayanarak kadının da devleti yönettiği yorumu yapılmaktadır (Berbercan, 2017: 9). Başka bir kaynakta ise ilk Türk devletlerinde kadın ve erkeğin eşit olduğu ve devleti birlikte idare ettikleri, devlet yönetiminde kağan ve hatunun eşit haklara sahip oldukları ifade edilmiştir (Işık, 2017: 127). İncelenen masallarda kadının yönetici olamayacağı, yönetici olabilmek için kadının tek şansının erkek kılığına girebilmesi olduğu görülmektedir. Masalda erkek kılığına giren kadın yöneticinin kocası uzaklardan geldiğinde

erkek kılığındaki kadın yönetici, kadın olduğunu itiraf ederek yönetimi kocasına devretmektedir. Bu durum iki masalda tespit edilmiştir.

2.4.5. Sır Saklayamama

İki masalda ve bir hayat hikâyesinde görülmektedir. Masallardan birinde asker ile evlenen kadın kocasına babasının sırlarını söylemektedir. Diğerinde baba kızını evlendirerek kızından kocasının sırlarını öğrenmesini ve casusluk yapmasını istemektedir. Hayat hikâyesinde ise baba, oğluna *kadınlara sırlarını söylememesini* tavsiye etmektedir.

Kadın ve erkek anlatıcıların söylemlerinde değindiği konular bir tablo hâlinde aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

Tablo 3. Tüm Anlatıcılarda Kadın

Masallarda	Hayat Hikâyelerinde	
X	X	Kadının İradesinin Önemsizliği
X	X	Kadının Sır Saklayamaması
X		Kadına Şiddet (Dayak, öldürmek vs.)
X	X	Kadının satın alınması/sahiplenilmesi/ödül olarak kazanılması
X	X	Erkeklerin Daha Önemli Olduğu
X	X	Kaynana/Üvey Anne/Görümce Zulmü
X		Kadın Yönetici Olamaz Düşüncesi
X		Polijini (Birden Fazla Kadınla Evlilik)
X		Kadına Değer Katan Şeyler (Yemek yapmak, çocuk doğurmak vs.)

3. Sonuç

Türk kültür ve geleneğinde çeşitli durumlarda yer bulan kadının masallardaki ve hayat hikâyelerindeki konumu birbirinden farklıdır. Masallarda kadının rahatlıkla öldürülebilmesi, bir ayıp/kusur işlenmesi durumunda kadının toplum tarafından cezalandırılması, birden fazla kadınla evlilik, kadının iradesizliği, sır saklayamaması, casus olarak kullanılması gibi birçok olay abartılı ifadelerle geçmektedir.

Hayat hikâyelerinde kadına verilen değer yeterli olmayışı, erkeğin daha önemli olduğu ve erkeğin kadın üzerinde söz sahibi olduğu gibi masallara oranla daha yumuşak sayılan ifadelerle aktarılmaktadır. Kadın anlatıcıların vurguladığı nokta kaynana ile yaşadığı sıkıntılar ve kaynananın geline zulmettiği gerçeğidir. Tüm anlatılarda ve anlatıcılarda tespit edilen ortak nokta, kadınların erkeklerin gerisinde kaldığı, yönetildiği ve birinci derecede önemli olmadığıdır.

Erkek anlatıcıların ifadelerinde, kadına yönelik olumsuz algı (sır saklayamama, iradesinin önemsizliği, fiziksel şiddet, yönetici olamama) ön plandadır. Erkek anlatıcıların kadına yönelik olumsuz tutumlar karşısında

bir tepki gösterdiğine veya bu durumu desteklemediğine yönelik herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Kadın anlatıcıların ifadelerinde kaynana zulmü ağırlıklı olarak görülmektedir. Kadın anlatıcıların kaynana zulmü gibi olumsuz tutumlardan rahatsız olduğu, zaman zaman bu tutumlara karşı çıktığı ancak aileden/toplumdan gelen baskılar nedeniyle direnç gösteremediği anlaşılmaktadır.

Geçmişten günümüze ulaşan çeşitli anlatılarda, kadının toplumdaki konumuna ve erkek karşısındaki varlık mücadelesine ilişkin izlere rastlanabilmektedir. Kadının sosyal konumunun ve maruz kaldığı olumsuz durumların sebebinin daha iyi anlaşılması için anlatıların her yönüyle titizlikle incelenmesi gerekmektedir. Derlemeler birçok konuda olduğu gibi bu konuda da önemli bir kaynak görevi görmektedir.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Özdener, K. S. (1988). İslam öncesi Türklere kadının içtimai yeri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, S. 22, 226-235.
- Aça, M. (2018). Köken mitleri evlilik kurumunun ortaya çıkışını nasıl açıklıyordu? *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11 (21), 1-14.
- Berbercan, M. T. (2017). İslam öncesi Türk metinlerinde 'kız' ve 'kadın'. *Journal of Old Turkic Studies*, S. 1, 7-19.
- Can, Y. (2014). Türk ailesinde aile içi şiddetin kültürel dinamikleri. *Journal of Turkish Studies*, 9 (8), 13-19.
- Demiryürek, P. M. (2017). Kırk Kız efsanesinin yazılı kültürdeki iki örneği üzerine bir değerlendirme. *Milli Folklor*, S. 116, 47-57.
- Güdekli, A. (2014). Kan kusup kızılılık şerbeti içtim diyen kadınlar: Aile içi şiddet üzerine göstergebilimsel bir çalışma. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 78-84.
- Günay, D. (2018). *Söylem çözümlemesi*. İstanbul: Papatya.
- Işık, H. (2017). İlk Türk devletlerinde yönetimde kadının konumu üzerine. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, S. 2, 126-135.
- Köksal, A. (1980). *Dil ile ekin*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Sami, Ş. (2016). *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*. İzmir: Ottoman-Kum Saati.
- Türkan, K. (2015). Anadolu masallarında çok eşlilik. *Milli Folklor*, S. 105, 43-58.
- Tellioğlu, İ. (2016). İslam öncesi Türk toplumunda kadının konumu üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 55, 209-224.
- Yeşilkaya, M. (2007). *Gerger merkez ve köyleri ağızları*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Elektronik Kaynaklar

TDK Sözlük. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 10.05.2020)